

Om konstkritik

Varken konsten eller konstkritiken existerar i ett tomrum. Leena Kuumola skriver om hur de här verksamheterna har förändrats och vad de borde hålla fast vid.

Leena Kuumola

Konsten är en ousinlig källa för reflektion och förundran. I bästa fall får den oss att uppmärksamma någonting som annars skulle förbli obemärkt. Konsten är föränderlig och oreglerig, den försöker för en kort stund fånga det ogripbara. Sträva efter det omöjliga. Samtiden återspeglas alltid på ett eller annat sätt i konsten, som knappt skönjbara nyanser eller som mer uttalade och igenkännbara element.

Skönhet och harmoni i konsten sågs länge som förenliga med strävan efter sanning och utgjorde sålunda grunden för konstens andliga väsen. Då ansågs konstens kvaliteter och symboliska värden vara av vikt för samtidens livsuppfattning och diskuterades allvarligt av konstkännare, filosofer och andra tänkare. Sedermera lösgjordes konsten från den filosofiska diskussionen och blev en specialgren där samtalet styrdes av konstteoretiker och konsthistoriker. I dagens värld har den antingen ytterligare isolerats och teoretiserats, eller i medierna nästan tynat bort.

I dag är det inte längre endast färg, ljus och linje i form av målningar eller skulpturer som uppfattas som konst. Föresatserna är numera heller inte alltid rent estetiska utan innehåller ofta till exempel begreppsliga referenser. Då är det inte materia som står i fokus utan idéer och tankegångar. Skönhet och harmoni är inte längre det enda som eftersträvas.

Konst kan i vår samtid vara nästan vad som helst, konstgenrer har för länge sedan utvidgats och förlorat makten att avgränsa. Allt ifrån idéer, händelser, blandningar av materia eller icke-materia kan i dag betraktas som ett konstnärligt uttryck. Detta skulle kunna betyda att konsten har uppnått en suverän frihet och befriats från traditioner. Så är dock inte fallet. All den konst som nu skapas står i relation till kultur och konst från förr. Alldeles som den står i relation till det samtida livet. Ingenting uppstår ur tomma intet.

Att skapa konst förutsätter förutom ett nyfikenhet och passionerat förhållningssätt även begåvning, känslighet, mod och uthållighet. Man skall vara beredd på det osäkra för att kunna följa sin egen väg och således tillägna

sig en konstnärlig integritet. Förmågan att se samband mellan de mest överraskande företeelser är oundgänglig för skapandet av konst. Observationerna kan sedan kristalliseras till ett konstnärligt uttryck där någonting, även helt vardagligt, framträder i ny dager.

KRITISK SENSIBILITET

Samma förutsättningar gäller även för konstkritik. Att skriva om konst är en njutning och ett privilegium, ett äventyr såväl för intellektet som för de olika sinnena. Det innebär en dialog mellan kritikern och konstverket. Denna kompliceras på ett inspirerande sätt av att konsten flyr definitioner och lyckas i bästa fall bevara det gåtfulla, det som inte kan förklaras. På så sätt utgör konsten en kontrast till vetenskap vars syfte är att söka klarhet och tydliga fakta som inte kan förnekas. Utmaningen i att skriva konstkritik består uttryckligen av en paradox: ett försök att verbalisera någonting som inte kan uttryckas i ord.

Kritikern försöker komma in i verkets konstnärliga värld genom att utforska förfaringssättet och det generella intrycket. Det är fråga om en upptäcktsfärd som inleds med att identifiera intentionen och graden av uppriktighet. Genom att fördjupa sig i uttrycket i alla dess detaljer försöker kritikern finna meningen med detaljerna var för sig och den samverkan de tillsammans uppnår. Med bildkonsten underlättas detta av möjligheten att dröja vid verket och återkomma till det, till skillnad från till exempel scenkonst.

Som termen konstkritik antyder är det fråga om ett omdöme där såväl fördelar som brister hos ett konstnärligt uttryck på ett analytiskt sätt reflekteras över. Brister och motstridigheter hos ett verk kan dock bidra till dess karaktär mer än ett alltför felfritt förverkligande. Balanseringen dessa emellan pågår ständigt. Som verktyg i skrivandet har kritikern tid, intresse, nyfikenhet, intuition och framför allt kunskap om konsten och dess historia. Seendet och försöket att förstå olika uttryck blir mer nyanserade ju mer man tillbringat tid med konsten, upplevt den och tänkt på den.

Det finns många paralleller mellan olika konstarter, i grunden är det alltid fråga om att med skiftande medel få någonting att bli till. Ingenting skall tas för givet, det skall alltid finnas rum för det oväntade. I ett intressant konstnärligt uttryck döljs varierande skikt, preludier till ytterligare tankar och frågor.

Att skriva om konst innebär alltid i viss mån att tolka, vilket ibland riskerar att gå till överdrift. Tolkningen baseras på verkets fysiska verklighet, inte på förväntningar, teorier eller föreställningar. Informativa texter om utställningar och konstverk har alltid funnits på gallerier och museer. Numera är de ofta ingående presentationer där konsten förklaras. Det är inte fråga om konstkritik utan snarare om ett slags reklam med färdigtänkta tolkningar. I fråga om samtidskonst är detta ett tecken på ringaktning av publiken. I stället för att ge saklig information styrs då upplevelsen på förhand, publiken fräntas upptäcktsglädjen och det egna tänkandet och kännandet. Verket tillåts inte att tala för sig själv. Ibland förekommer delar av dessa texter även i recensioner, vilket är högst beklagligt.

Kritiken skall alltid vara välargumenterad, i synnerhet när den har negativa undertoner. Då skall argumenten vara synnerligen välgrundade. Konstkritik innehåller en beskrivning av konstverket, ett analytiskt omdöme av verket samt dess placering i konstsammanhang, en kontext. Förutom av kunnandet bär kritiken alltid spår av kritikerns eget förhållningssätt men sträcker sig betydligt längre än frågan om smak eller åsikt. Kunskapen om konst kommer i första hand, en bra kritiker studerar ett konstnärligt uttryck opartiskt, oberoende av sina egna prioriteringar. Då är det endast de konstnärliga frågeställningarna och kvaliteterna som är i fokus. Efter en ingående reflektion ur olika perspektiv försöker kritikern förmedla den på ett inspirerande och förståeligt sätt. Med andra ord är förmågan att skriva ovärderlig för en kritiker. En inlevelsefull och välformulerad beskrivning av verket förenas med observationer av det konstnärliga innehåll-

et. Kontraster, förskjutningar och motstridigheter övervägs med tanke på verkets innehåll: Är de motiverade? Vad är verkets idé och hur kommer den till uttryck i relation till förverkligandet? Vad är kontexten? Är verket originellt eller präglas det av pågående trender?

ENSAMHET OCH SAMTAL

Ibland har kritiker ett specialintresse, någonting inom konsten som känns mer angeläget än det övriga. Själv har jag alltid dragits till den mest outgrundliga konsten, den konst som mest motvilligt låter sig översättas till ord. Konst som oberoende av genre utmärks av det till synes enkla och trots detta ger upphov till en känsla av magi, gåta och oförklarlig närvaro. Konst där tystnad, pauser och koncentration i samspel blir till en betraktelse besläktad med poesi. Det kan handla om linjens färd, färgernas samverkan med varandra, begreppsligt reflekterande skikt i installationer, rörlig bild eller om immateriella uttryck med bara ljus eller ljud. Gemensamt för dem alla är ett experimentellt förhållningssätt som bortom spektakel, tillgjordhet och politisk korrekthet hyllar miraklet i att se och upptäcka. Konst som drivs av inre nödvändighet, med den ryska avantgardekonstnären **Wassily Kandinskys** ord från början av 1900-talet. Han förespråkade den då radikala abstrakta konsten i stället för verklighetsskildring – enligt honom borde konstnären vända sin blick inåt och på så sätt nå fram till det väsentliga.

Tanken på att som konstnär utgå från sitt inre anses i dag ofta vara romantiskt färgad och onyttig. Konsten har i många avseenden avstått från sitt oberoende och låtit sig beläggas med skiftande uppgifter. Stilar och inriktningar har i konsten genom tiderna varierat men har då framför allt haft konstnärliga premisser. Detta började ändras på 1960- och 70-talen då programmatisk konst med vänsterorientering dominerade, med stöd av konstnärsförbunden. Den socialistiska realismen har sedermera bytts mot andra ämnen bortom det konstnärliga, i dagens konst framför allt klimatförändringen. Konstfältet

svämmas över med texter och installationer där miljöfrågor mer eller mindre direkt framförs. Konstens fria väsen och dess möjligheter till dolda betydelseskikt går i detta slags manifest ofta förlorade – konsten blir som ett slags instrument. Nyhetsbilder och samhällseliga farhågor påverkar konstnärens sätt att se världen, men den konstnärliga processen borde basera sig på egen begrundan och resultera i alternativa perspektiv i stället för direkta återspeglningar av verkligheten.

Kulturdebatten, där även konstkritik ingår, skulle vara ett naturligt sätt att dryfta frågor av detta och andra slag, men i våra dagar lyser den med sin frånvaro. Kulturdebatten har till stor del ersatts av personhistorier och tävlingar. Ännu i början av 2000-talet prisades till exempel *Hufvudstadsbladet* för sitt utmärkta och vidsträckta kulturutbud. Förutom es-säer, recensioner, samtal och djupintervjuer var den omfattande konstbevakningen då en naturlig del av kulturdebatten. Lördagsnumret innehöll ett helt uppslag med konstrecensioner, vilket fick även finskspråkiga att prenumerera tidningen. I dag är det ett minne blott. Inte ens en konstredaktör har *Hufvudstadsbladet* haft på många år.

Den stora publiken tycks ha fått upp ögonen för konst och museer men erbjuds mest spektakel och lättsmälta upplevelser bekanta från populärkulturen. Detta kan vara en av orsakerna till att konstkritik och samtal om konst tillsammans med den övriga kulturdebatten har hamnat i skymundan. Medierna vill inte besvära publiken med intelligens, begrundan och levande samtal kring konst utan fokuserar på berättelser och upprepningar av det välbekanta. På så sätt blir det underhållning som eftersträvas, i stället för nya upptäckter och perspektiv. Skendet tyder på bristande förståelse och en kraftig underskattning av publikens förmåga och intresse. Och på kommersialisering. Konsten ses som en ytterligare form av konsumtion, besökarantalet tycks vara den mest angelägna aspekten av museernas verksamhet. Och besökarantalet anses öka då publiken ges det redan invanda. Kulturella värden

och betydelser är dock inte mätbara, de flyr siffror såsom de flyr definitioner.

Kunskap, sakkunnighet och passion för ett ämne stämplas i negativa termer som elitism i tider där de lätt ersätts av åsikter och allmänt tyckande. Den skenbara demokratin leder till ett olyckligt resultat då publiken går miste om det mest inspirerande konsten har att bjuda på, nämligen förslag på och uppmuntran till att se med andra ögon. Konsten stämmer till eftertanke och bereder rum för att förnimma, att med öppna sinnen bemöta det oförutsedda. Upplivandet av konst är intimt, att konfronteras med det som håller på att bli till förutsätter uppmärksamhet och tid. Att skapa konst sker i ensamhet, så är det även med att uppleva konst. Tystnad och koncentration som utmärker konstupplevelsen bildar motsats till underhållningen som ofta upplevs kollektivt.

Det ensamma i konstupplevelsen hindrar inte samtalet om konst, tvärtom. Observationer, tankar och upptäckter kring ett konstnärligt uttryck ger upphov till livliga och djupgående tankeutbyten med andra. Såsom i fråga om livet upplever varje människa också konst ur sina egna premisser, efter sina kunskaper och erfarenheter. Konsten kan tolkas och analyseras ur olika synvinklar där även betraktarens känslor har sin roll. Det väsentliga är öppenhet och mottaglighet för nyanser, detaljer och skiftningar. Konstkritiken kan inte ge ett slutgiltigt omdöme om konsten, det finns alltid rum för nya insikter. Med hjälp av sin intuition och kunskap försöker kritikern förmedla värdet av det flyktiga och svårgripbara i konstens väsen, att väcka ett intresse för vidare reflektion och en vilja att även i övrigt lägga märke till det som lätt förbigås. Det meningsfulla finns alltid omkring oss, konsten låter oss ana dess närvaro.

Leena Kuumola är konstkritiker som tidigare drivit galleri leena kuumola med fokus på experimenterande och konceptuell konst i Stockholm 1992–96 och i Helsingfors 1996–2005. Hon har skrivit om konst sedan 2006, i *Hufvudstadsbladet*, *Täide* med flera.